

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 1/2014



УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- (головний редактор);
- **Ворожбіт В. В.**, д-р пед. наук, проф. (Харків);
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Ломакович С. В.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Піддубна В. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- (заст. головного редактора)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)
-

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А.М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Сюта Г.М.**, канд. філол. наук, ст. наук. співр., Інститут української мови НАН України

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(*протокол №4 від 5 вересня 2014 року*)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків: ХІФТ, 2014. — Вип. 1. — 160 с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Блюхера, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-25-2

© Автори статей, 2014
© Обкладинка У. Мельникова, 2014
© Макет В. Журенко, 2014

ЗМІСТ

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОД УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

- Світлана Єрмоленко**
УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК КАТЕГОРІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСУМУ: ШЛЯХ ФОРМАЦІЇ 4
- Любов Савченко**
КОДИ КУЛЬТУРИ В НАУКОВОМУ ОСМИСЛЕННІ ОНТОЛОГІЇ МОВИ 13
- Лариса Кравець**
АРХЕТИПНА МЕТАФОРА ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА МАТРИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ 21
- Анатолій Поповський**
СЕМАНТИЧНИЙ РЯД «ПОБИТИ КОГОСЬ ЗА ЩОСЬ» В УКРАЇНСЬКОМУ ПАРЕМІЙНОМУ
КОРПУСІ (етнокультурний і стилістичний аспекти) 29
- Олена Маленко**
ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ НАПРЯМ ВИВЧЕННЯ МОВИ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ 35
- Любов Умрихіна**
УКРАЇНСЬКІ ОПТАТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ 41

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ. ЛІНГВОСТИЛІСТИКА

- Костянтин Голобородько**
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МОВНОГО ОБРАЗУ УКРАЇНИ В ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ 50
- Світлана Руденко**
КОНЦЕПТИ ЕМОЦІЙНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕР В УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ З ГЛЮТОНІЧНИМИ НОМІНАЦІЯМИ 56
- Світлана Марцин**
СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО ТИПУ В УКРАЇНСЬКОМУ КОНФЕСІЙНОМУ
ДИСКУРСІ: СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА 67

ЛІНГВОПРАГМАТИКА. КОМУНІКАЦІЯ

- Ганна Ковальова**
СВІТОГЛЯДНІ ДОМІНАНТИ УКРАЇНЦІВ У КОМПАРАТИВНИХ МОДЕЛЯХ: СЕМАНТИКА
Й ПРАГМАТИКА ПОРІВНЯННЯ (на матеріалі текстів гумористичного дискурсу) 74
- Маргарита Мягка, Інна Єрмоленко**
МОВНО-КОМУНІКАТИВНІ МАРКЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ 80
- Оксана Ісаєнко**
ПРОФЕСІЙНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ КІНОКОМУНІКАЦІЇ 84

6. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук // Мовознавство / В. В. Жайворонок. — 2004. — № 5–6. — С. 23–35.
7. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси / Віталій Жайворонок. — К.: Довіра, 2007. — 262 с.
8. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність / Роман Кісь. — Львів: Літопис, 2002. — 304 с.
9. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. — К.: СИНТО, 1993. — 191 с.
10. Потебня А. А. Собрание трудов: Символ и миф в народной культуре / А. А. Потебня. — М.: Лабиринт, 2000. — 479 с.

УДК 811.161.2'37.367,323

Любов Умрихіна,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

УКРАЇНСЬКІ ОПТАТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено виявленню етноментальних рис українців у моделях українського пареміного фонду, зокрема серед паремій — оптативних висловлень.

Ключові слова: *оптатив, оптативні висловлення, модальність, модальне значення, ментальність.*

Статья посвящена выявлению этноментальных черт украинцев в моделях украинского паремийного фонда, в том числе среди паремий — оптативных высказываний.

Ключевые слова: *оптатив, оптативные высказывания, модальность, модальное значение, ментальность.*

The article is devoted to the identification of ethnic and cultural features of the Ukrainian people in Ukrainian Fund of the proverbs, including among — optative sentences.

Keywords: *optative, optative sentences, modality, modal value mentality.*

Сьогоденний стан суспільної свідомості характеризується помітним прагненням інтегруватися в контекст інтенсивної глобалізації, проте соціально-політичні події, які сколихнули світ на початку ХХІ століття, засвідчили потребу збереження етнокультурного коду кожної з націй, аби не припустити етнічного розчинення в умовах імперської експансії. Кожна культура, будучи унікальною й неповторною, характеризується специфічним світосприйманням і світовідтворенням,

що знаходить своє втілення в загальнонародній мові. Український народ із його своєрідними економічними, соціальними та політичними процесами на величезних просторах географічного ландшафту утворив власну культуру, оригінальну вдачу та побут, власний світогляд. Ці риси нашої національної спадщини зі всіма її плюсами й мінусами, від найдавніших часів і до сьогодні, заховалися в певних мовленнєвих одиницях, які пильнувала народна традиція.

Серед таких одиниць — оптативні висловлення, виокремлені з доробку українського паремійного фонду. Метою поданої статті є аналіз та опис оптативних паремійних висловлень як вербальних форм виявлення етнокультурних рис українського народу. Актуальність розвідки зумовлена потребою для лінгвокультурології як відносно молодій мовознавчій галузі пошуку нових мовленнєвих механізмів втілення національно-культурної специфіки.

Дослідженню українських паремій із семантикою оптатива, особливостям їх модальної організації й структурної специфіки присвячено роботи О. Наконечної, Г. Приймачок та інших, проте поза увагою вчених і досі перебуває лінгвокультурологічний аспект вивчення зазначених синтаксичних одиниць.

Оптативні висловлення становлять мовленнєву реалізацію модального значення оптатива, суттю якого є уявлювана ситуація, вірогідність реалізації якої не визначена, однак така реалізація могла б задовольнити потреби мовця, а відтак є бажаною для нього. На формально-синтаксичному рівні оптатив репрезентують оптативні речення — комунікативний тип синтаксичних конструкцій, структурованих відповідно до форми синтаксичного бажального способу, в основі утворення якого, у свою чергу, лежить бажальний спосіб дієслова: дієслово у формі минулого часу + *би*, інфінітив + *би*. Специфічною формальною ознакою бажального способу є модифікація частки *би*: *хоч би*, *коли б*, *якби*, *аби*.

Прикладом оптативних висловлень, виділених з паремійного фонду, є такі: *Була б голова на плечах; Аби день переднювати та ніч переночувати; Хороша пісня, коли б трохи довша; Купити б шубу шиту, а хату крыту*.

Подібні прислів'я та приказки як застигли в часі, чітко зафіксовані форми фольклорної творчості, будучи модально орієнтованими висловленнями, репрезентують бажані, позитивно оцінені ірреальні ситуації, відображаючи тим самим узагальнене колективне уявлення про традиційні культурні цінності.

Поняття бажання, що складає основний зміст модального значення оптатива, є одним зі значущих концептів ментальності й відіграє важливу роль у формуванні мовної картини світу. За допомогою бажань індивід вибудовує свою ієрархію потреб, за якою можна визначити їх пріоритетність. Оцінюючи наявний світ з позицій *бажане/небажане*, а відтак *позитивне/негативне*, людина як представник певного соціуму формує ціннісний ідеал, орієнтуючись на прийнятті в культурі моральні норми і принципи щодо визначення понять *добре/погане*.

Виражаючи об'єктивне значення ірреальності, висловлення з модальним значенням оптатива, або *оптативні висловлення*, передають абстраговані від реальної дійсності ситуації, представляючи їх ментальне допущення на заміну реальній дійсності. Позначені відносно більшою роллю суб'єктивного фактора, оптативні висловлення представляють не просто констатацію певної ірреальної ситуації, а подають її як бажану для суб'єкта мовлення. Мовець не визначає ступінь вірогідності реалізації уявлюваної ситуації, оскільки не актуалізує це питання на момент мовлення. Більш значущим постає факт існування бажаної ситуації в його уявленні. Він співвідносить уявлювану ситуацію з такою, яка б могла задовольнити певні потреби: моральні, фізичні.

Наявність у свідомості мовної особистості ментального концепта бажання регулюється емоційною сферою людини. Бажання — це внутрішній глибинний імпульс, потяг набути і утримати цінність, яка входить в уже сформовану непопушну систему цінностей, непідвладну вольовим раціональним змінам. Психологи стверджують, що тільки в бажанні, яке ще не виконалось, є енергія. Лінгвісти підтримують подібну думку: «оцінка в ситуації бажання має не раціональний, а чуттєвий, сенсорний характер» [1: 13-14].

Саме емоційність, переважання чуттєвого, сенсорного над практичним, вольовим, раціональним є загальноновизнаною рисою української ментальності (М. Костомаров, В. Липинський, Є. Онацький, Д. Чижевський). Існує філософське вчення, яке виражає цю своєрідність української національної культури і представляє національну традицію українського способу мислення як унікальну у світі, — кордоцентризм, або «філософія серця» (Г. Сковорода, П. Юркевич).

Кордоцентричність українців виявляє себе зокрема в любові до природи, заглибленості в неї. Неповторна краса природного ландшафту України, неосязність і різноманітність географічного простору (степи і ліси, гори і ріки, поля та озера) зумовили формування в представників її населення бажання гармонійно співіснувати з матінкою-природою, уособлюючи її з родовим началом: *Аби земля була нам доброю матір'ю, аби небо знало, що воно для нас — як батько*. Шанобливе ставлення до природи було закладене ще язичництвом і вкорінилося у свідомості українців-землеробів. З української міфології відомо, що земля — це мати, вона ж символ багатства, достатку, головного пристановища живих і мертвих.

Емоційно-шанобливе ставлення до природи, щедрої на родючий ґрунт та принадні краєвиди, сприяло розвитку надзвичайної працездатності українського народу. Усвідомлення працелюбства як найвищої моральної цінності — один із найбільш важливих проявів моральності українського народу. Традиційно праця у світоглядній структурі українського селянина виконувала роль регулятора соціальної поведінки, що зумовлено морально-етичним впливом землеробського способу життя. Формувалися відносини власності, а добрий господар схвалювався селянською громадою, ставав у молоді зразком для наслідування. Ставлення до праці в господарській діяльності українця втілюється у виявах робочої активності, відповідальності, принциповості: *Була б охота — буде гарна робота; Була б охота — знайдеться всяка робота; Аби руки і охота, буде зроблена робота; Був би початок, а кінець якийсь та буде; Аби почати, а там воно й піде*; Не останнє значення для найманого працівника має отримання належного матеріального результату своєї діяльності: *Аби свіжа копійка; І в ката, аби плата; Най у ката, аби була заплата*.

Хазяйновитість українського господаря, відносини приватної власності лягли в основу розвитку індивідуалізму, що виступає своєрідною іманентною настановою українського духу. Про цю рису української ментальності зазначали М. Грушевський, М. Костомаров, І. Мірчук, В. Янів. За спостереженнями іноземного дослідника Г. Гесселя Тільмана, «кожна українська хата, хоч якою малою вона була б, огорожена парканом — символом того індивідуалізму та любові до домовки й землі, що складають саме коріння українського темпераменту» [2]. Бажання непотурбованого комфортного життя на своєму власному терені демонструють і національні паремії-оптативи: *Якби вдома, та в господі; Якби вдома, та ще й у просі; Якби вдома, та ще й на печі*.

Індивідуалізм в українському менталітеті поєднаний з ідеєю необмеженої свободи, визнання рівного права кожної людини в суспільстві. Ця настанова як

своєрідний принцип індивідуальності сформувалась у глибинах самого способу життя предків. Особиста незалежність і шанування свободи кожної людини вважається чимось священним і недоторканим: *Хоч голі, аби на волі; Хоч і спина гола, аби своя воля*. Бажання волі для українця — це бажання свободи від будь-якого деспотизму, насильства, погноблення, що є необхідною умовою повноцінного існування та розвитку всього українського етносу. Історичний взірець такого суб'єкта свободи — вільнолюбний козак і козаччина в Україні.

Інтровертованій спрямованості українців властиві терплячість і виносливість: *Аби живі, а що голі — то нічого: колись і наша візьме*. Сформована протягом багатьох століть існування в контексті землеробської культури, душа українського народу відрізняється переважанням цінностей свободи і добра над агресивністю. Неприйняття конфліктів і гучних скандалів, уміння бути гнучким, уникаючи драматичних колізій, прослідковується і в родинних стосунках: *Хай вже буде гречка, аби не суперечка*.

Традиційні настанови родинного життя, особливості шлюбно-сімейних цінностей також мають неабиякий вплив на формування українського характеру й менталітету. Сім'я завжди відіграла значну роль у житті українця (*Хоч нема що з'їсти, аби було з ким сісти*). У сімейній моралі українського народу першовартісними цінностями завжди були кохання (*Хоч у курені, аби до серця мені; Хоч у одній льолі, аби до любові; Сухар з водою, аби, серце, з тобою; Хоч борщ без сала, аби душа пристала*), вірність (*Як би він ні жив, та жив, аби в чужу гречку не вскакував*). При виборі подружжя доброта, лагідність, ніжність вважаються найголовнішими чеснотами обранці, а розум, хазяйновитість — обранця: *З перцем чи не з перцем, аби з добрим серцем; Хоч не з красою, аби з головою*. (*Краса до вінця, а розум до кінця*); *Аби розум — щастя буде*.

Запорукою сімейного щастя й добробуту є накопичення достатку, що входить в обов'язки чоловіка, та продовження роду, за що відповідає жінка: *Сякий-такий аби був, аби хліба роздобув; Аби дружинка, дасть Бог дитинку; Була б жінка, а діти будуть*. Імовірно, що саме через прагнення отримати продовжувачку роду, виникло бажання бачити за дружину жінку здоровою: *Жінка хоч корова, аби здорова*.

Не останнє місце в системі ціннісних переваг майбутньої дружини посідає достойне придане: *Хоч відьма, аби хлібна; Жінка хоч свинка, аби грошей скринька; Хоч і багата, аби пішла за нашого брата*. А от серед дівочих мрій і сподівань про одруження багатство не є головною умовою побудови щасливого сімейного життя. Першовартісним виявляється сам факт оформлення шлюбу через побоювання взагалі залишитися без пари: *Хоч і сова, якби з чужого/ другого села; Хоч за старця, аби не остаться; Хоч за вола, аби дома не була; Хоч кривоніс, аби Бог приніс; Хоч без зубів і об однім оку, аби сього року; Нехай вже і патик, аби був у мене чоловік; Хоч би швидше з цього пекла та до свекра*.

У подружньому житті вбачають щастя своїх дітей і батьки: *Про мене, синку, хоч би і свинку, аби була невістка; За кого оддати — аби не одстать*. Безмежна батьківська любов — ще одна риса українського менталітету, про що красномовно свідчить паремія із бажальною семантикою *Рад би до дітей небо прихилити та зорями вкрити!* За свідченням соціологів, сім'я є головним носієм моральних цінностей і для переважної більшості громадян сучасної України, адже з особливостями родинного стилю життя в глибинне несвідоме дитини входить певна система цінностей, якої вона може дотримуватися все життя [15: 26].

Важливою життєвою цінністю українців разом із родиною та добробутом до сьогодні є здоров'я: *Світ великий — було б здоров'я! Було б здоров'я — все інше*

наживем; **Аби зуби** — а хліб буде; **Їв би паляниці**, та зубів нема. Недарма люди, вітаючись, бажають одні одним передусім здоров'я. Усталені фрази — побажання здоров'я, наприклад, *Дай, Боже, жартувати, аби не хорувати*, належать до найдавніших піджанрів паремій, виникнення яких пов'язано з вірою в магічну дію слова. До подібних словесних формул-побажань належать і паремії-оптативи із семантикою перестороги, які реалізують комунікативну мету застереження: **А якби ти язик прикусив!**; **Не тобі б казати, не мені б слухати**; **Подивився б ти у воду та на свою уроду**.

Із вірою у магічність висловлювань, але у їх зворотну дію, зокрема, здатність завдавати шкоди, забрати добробут, спричинити хвороби чи навіть заподіяти смерть, пов'язані паремії-прокльони. Це своєрідні форми вираження почуття незадоволення, обурення, досади, гніву з висловленням побажання зла чи загибелі іншій людині. Вони перегукуються із заклинаннями — подібними формулами прокляття, якими супроводжуються ворожіння чи інші магічні маніпуляції: **Гналася би за тобою лиха доля**; **А Перун би тебе ясний тріс!**; **А вдарило б на тебе з ясного сонця!**; **Коли б ти і в старцях щастя не мав!**; **Землі б ти наівся**.

Відголосками давніх українських вірувань та забобонів є паремії-оптативи, пов'язані з одухотворенням неживих предметів (**Сказав би слівце, та піч у хаті**, де піч — місце існування духу дому, родинного вогню). Зафіксовані також паремії-оптативи, що відсилають до сфери демонології: **Чорт бери шапку, аби голова була ціла**; **Кат бери і шапку, аби голову додому донести**.

Паремії із семантикою бажання щодо збереження в людській особистості душі як морально-етичного ядра індивідуума, що є головним регулятором його психічного, насамперед емоційного життя, підтверджують висновки науковців про емоційність, навіть сентиментальність, чутливість та ліризм, властиві психічному укладу українців: **Аби душа в тілі!**; **Аби душа в тілі, а сорочку хоч і воші з'їли, то дарма**. Ще з давніх дохристиянських часів душа вважалася святою, а тіло грішним. В українському культурному ареалі поняття душа є символом внутрішнього психічного світу людини, місцем локалізації її емоцій і високих бажань, пов'язаних із місцем задоволення її духовних потреб.

Оптативні висловлення-паремії з ключовим словом *голова* в значенні «місце збереження розуму» (**Була б голова на плечах, а хліба вона придумає**; **Аби голова, а шапка буде**) є свідченням того, що українська психічна структура не може характеризуватися як виключно кордоцентрична. Раціональне осмислення життя теж притаманне українському етносу. Незважаючи на свою емоційність, «сердечність», українці є людьми достатньо прагматичними, і в них, як зазначають сучасні дослідники, «радіше переважає *філософія розуму* над *філософією серця*. Вищання одної з них (зокрема, *філософії серця*), що зараз спостерігаємо в українських історико-філософських студіях, спотворює реальну картину світоглядних шукань в Україні й представляє українців як ірраціоналістів. Такий підхід видається дезорієнтацією» [5].

Ідеально-духовний світ українців репрезентовано не тільки у вигляді схвальних моральних санкцій, позитивно оцінених бажаних ситуацій. Вияв загальних моральних принципів прослідковується і в трансляції чогось негативно оціненого. У паремійному фонді української словесної культури широко представлені прислів'я, у яких за формою оптативного висловлення ховається суворо засуджена бажана ситуація. Йдеться про спосіб висміювання людських вад за допомогою паремій-оптативів. До кола негативних рис українці відносять такі: байдужість: **Мені аби місяць світив, а зорі як хочуть**; **Хоч мати моя, аби не я**; примхливість: **Хоч**

гірше, *аби інше*), жадібність: *Хоч би щось, лише б дармове; Хоч того самого, аби в другу миску*; хвальковитість: *Якби ковбасі та крила! лучшої птиці не було б; Ти б, метелику, не дуже пишався, сам учора гусінню був*; дурість: *Аби голова на плечах, а розум — дарма*.

Споконвічно працьовиті українці зневажають лінощі: *Аби день переднювати та ніч переночувати; Цень-цень, аби день, аби вечір близько; Аби день до вечора; Ех, якби піч на коні, а я на ній, — добрий козак був би!*; *Хоч три дні не їсти, аби з печі не злізти; Аби танцювати вмів, а робити — лихо з ним*. Неприйнятним для українців уважається й пустослів'я замість праці: *Якби так до роботи, як на язик; Багато листя, до нього — ще б горіхів; Багато дива, аби стільки млива*. Народного осуду набуло й невдале господарювання: *І хліб пекти, й по телята йти, коли б мені, господи, Василя знайти!*

Негативною конотацією позначені й оптативні висловлення-паремії, у яких експліковано концептуальне для українців поняття лихо/біда: *Коли б так за лихо, як за біду; Коли б так за добро, як за лихо; Аби лихо тихо; Коли б на таку гору, як на біду!* Лихо в українському лінгвокультурному просторі — це не лише горе, біда, страждання, неприємності, лихо — це зла світова сила, яка виступає родовим поняттям щодо горя, біди, страждань, нещастя, неприємностей. Корені цього концепту сягають східнослов'янської міфології, де лихо було власним ім'ям, позначаючи величезну однооку злу бабу. На зріст Лихо була вища за дерева, спала на ліжку з людських кісток і не знала ні жалю, ні співчуття до живих істот: все живе на своєму шляху вона затоптувала, розривала і з'їдала [4: 406].

Історичні геополітичні обставини існування українського етносу протягом століть, пов'язані із постійною загрозою винищення, спричинили відповідну реакцію української психіки, її «екзистенціально-межовий стан» [15: 12]. У свідомості більшості українців виникли страждальницькі установки світосприйняття, розуміння неподоланності нещастя, несправедливості: *Живцем би в яму пішов! Говорив би, та й слів немає; плакав би, та й сліз немає; Лучче б свята приспала (пригорнула)*.

Як представник інтровертованого психоповедінкового типу людей, українець знаходить порятунок та розраду від життєвих негараздів у самозаглибленні, «відступом у себе» [15: 12]. Йому притаманна мрійливість, прагнення до власної досконалості. Для нього типовою є установка на перетворення себе, а не оточення [8: 53]. Тому виникають паремії-оптативи, бажальний зміст у яких не здатний припустити можливість здійснення. Ситуація, представлена в таких мовленнєвих одиницях, стосується плану власне ірреального, на відміну від більшості оптативних ситуацій ірреально-потенційного характеру.

Якщо у випадку з ірреально-потенційними оптативними висловленнями ситуація орієнтована на певну перспективність, то власне ірреальні оптативні висловлення вказують на те, що бажана ситуація є фактично нездійсненою: або через перерваний зв'язок із подіями плану минулого, або взагалі через неймовірність існування подібних ситуацій в дійсності. Характер бажання в такому випадку набуває негативної конотації, семантичного нашарування жалю, туги, невдоволення, відчаю: *Коли б чоловік знав своє нещастя!; Коли б той розум наперед, що потім! Якби знаття... ; Якби мені той розум наперед, що на послі; Якби той розум спереду, що тепер ззаду; І чого б я ліз туди, куди не треба!* Цікаво, що таку психологічну ментальну особливість, як бездієве, безрезультативне тужіння за абсолютно нездійсненим, сам народ пояснює таким чином: *Якби не ох, то б давно здох*.

У паремійній картині світу українців знайшов своє втілення і такий важливий компонент традиційної культури, як їжа. Паремії-оптативи фіксують семантику

бажальності стосовно самого процесу споживання їжі заради задоволення фізіологічних потреб людини як забезпечення комфортного життя, так і виявляють певні національні преференції у виборі страв: **Аби рот не гуляв; Аби чим кишку напхати, щоб не квакала; Аби чим кишку напхати, щоб не бурчало в животі; Треба думати і гадати, чим би кишки свої напхати; Чи хліб, чи пиріг, аби повен живіт; Чи книш, чи пиріг, аби хліб; Нащо мені кума — були б пироги; Що-небудь, аби борщ; Їв би борщ, та жалко, що вчора дома пообідав; Їв би очима, та душа не приймає; Випити би ся випило, з'їсти би ся з'їло, коли б ще по тому полежати дали, тож-то би добрі були.**

Аналіз фактичного матеріалу дає змогу висновувати, що шляхом дослідження паремійного фонду можна окреслити ментальний простір український народу, який створювався протягом століть. Опис паремій із семантикою оптатива дозволяє потрактовувати ці мовленнєві одиниці як особливі національно-специфічні лінгвокультурологічні моделі синтаксичного мовного рівня, що визначають параметри взаємодії етнічної особистості з навколишнім світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н.Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. — М., 1984. — С. 5–23.
2. Ващак М. Особливості українського менталітету / М. Ващак / Електронний ресурс: [сайт]. — Електронні дані. — Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1429>.
3. Гнатюк Я. С. Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій: Монографія / Я.С. Гнатюк. — Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2010. — 184 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу / І.О. Голубовська // Studia Linguistica: збірник наук. праць. — К. : Київський університет, 2010. — Вип. 4. — С. 400–413.
5. Кралуц П. Дилема української філософії: «філософія серця» чи «філософія розуму»? / П. Кралуц / Електронний ресурс: [сайт]. — Електронні дані. — Режим доступу: <http://kulturolog.org.ua/publications/-p-article/759-kraluk1.html>
6. Кульчицький О. Світовідчуження українця / Олександр Кульчицький // Українська душа. — К. : Фенікс, 1992. — С. 48–65.
7. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну): Монографія / Олена Маленко. — Харків, 2010. — 488 с.
8. Махній М. Етнореволюція: Науково-пізнавальні нариси. / М. Махній / Електронний ресурс: [сайт]. — Електронні дані. — Режим доступу: <http://makhniy.blox.ua/2009/10/Ukrayinskij-mentalitet.html>
9. Наконечна О. І. Оптативна модальність в українській прислів'ях та приказках (засоби вираження та семантика) / О. І. Наконечна // Актуальні проблеми граматики: зб. наук. праць. — Вип. 1. — Кіровоград, 1996. — С. 109–113.
10. Юнацький Є. Д. Українська емоційність / Євген Юнацький // Українська душа. — К. : Фенікс, 1992. — С. 36–47.
11. Приймачок О. Оптатив в українських пареміях: особливості семантики та структури / Оксана Приймачок / Електронний ресурс: [сайт]. — Електронні дані. — Режим доступу: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=optativ-v-ukra-nskih-parem-yah
12. Погрібна В. Я. Специфіка української ментальності / В. Я. Погрібна, Є. В. Чернявський / Електронний ресурс: [сайт]. — Електронні дані. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Philosophia/73535.doc.htm
13. Стадник І. Б. Українська ментальність у контексті відродження національної духовності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / І. Б. Стадник. — Одеса, 2003. — 17 с.

14. Умрихіна Л. В. Семантика оптатива та засоби його вираження в сучасній українській мові: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Умрихіна. — Харків, 2007. — 176 с.
15. Храмова В. До проблеми української ментальності / Вікторія Храмова // Українська душа. — К. : Фенікс, 1992. — С. 3–35.
16. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Богдан Цимбалістий // Українська душа. — К. : Фенікс, 1992. — С. 66–96.
17. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Дмитро Чижевський. — К. : Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. — 230 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Народ* скаже — як зав'яже: українські народні прислів'я, приказки, загадки / [упоряд. Н.С. Шумада]. — К. : Веселка, 1973. — 232 с.
2. *Українські народні прислів'я та приказки загадки* / [упоряд. В. Бобкова, Ф. Лавров, М. Ліждвой, Г. Сухобрус, Ф. Ткаченко]. — К. : Вид-во АН Української РСР, 1955. — 446 с.
3. *Українські приказки, прислів'я і таке інше* DJVU. Уклав М. Номис / [упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка]. — К. : Либідь, 1993. — 768 с.